Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 81

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

BEGONALASHUVNING ZAMONAVIY SHAKLLARI VA IJTIMOIY INSTITUTLARDAN UZOQLASHUVINING EKZISTENSIAL OQIBATLARI

Feruzaxon Ahmadjon qizi Mirzayeva*

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

✉ mirzayeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada begonalashuv zamonaviy shaxsning ichki kechinmasi bilan cheklanmaydigan ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqot shaxsning faoliyati ko‘paygani holda uning natija, maqsad va qarorlar ustidan mazmunli egalik hissi kamayishi bilan bog‘liq asosiy ziddiyatlarni tushunchaviy jihatdan farqlaydi. Dialektik, fenomenologik va institutsional tahlil asosida “mehnat, iste’mol, texnika, institut, qayta egallash” konseptual konturi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

begonalashuv, mehnat, iste’mol, texnologiya, institut, agentlik, mazmun, ekzistensial oqibat

DOI: 10.5281/zenodo.23682504

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda begonalashuv masalasi shaxsning alohida kayfiyati yoki individual xususiyatiga taalluqli tor muammo emas. U kundalik amaliyot, ijtimoiy aloqalar, institutsional qoidalar va shaxsning o‘z hayotiga ma’no berish usullari kesishgan nuqtada yuzaga keladi. Shu sababli fenomenning ijtimoiy-falsafiy tahlili shaxsiy tajribani ijtimoiy tuzilmalardan ajratmasdan, ularning o‘zaro ta’sirini ochishi zarur [1; 5].

Muammoning markaziy ziddiyati shundaki, shaxsning faoliyati ko‘paygani holda uning natija, maqsad va qarorlar ustidan mazmunli egalik hissi kamayishi. Ushbu ziddiyat bir tomonlama individualizm yordamida ham, shaxsning tanlovini butunlay ijtimoiy sharoitga bog‘lash orqali ham tushuntirilmaydi. Dialektik yondashuv shaxsning mualliflik qobiliyati bilan uning imkoniyatlarini shakllantiradigan munosabatlar tizimini bir vaqtning o‘zida ko‘rishni talab qiladi [3; 7].

O‘zbekiston kontekstidagi ishlarda axborot xavfsizligi va media madaniyati shaxsning texnologik muhitdagi agentligi bilan bog‘lanadi [1; 2]. Ular begonalashuvni faqat ishlab chiqarishdagi tarixiy kategoriya sifatida emas, axborot oqimi, platformaviy tanlov va o‘zlikning tashqi mezonlarga bog‘lanishi orqali yangilanayotgan muammo sifatida ko‘rishga asos beradi. Rossiya tadqiqotlarida “taqsimlangan” shaxs va transformatsion agentlik masalasi begonalashuvdan chiqishning nazariy resurslarini ochadi [3; 4].

Britaniya ilmiy muhitiga mansub ishlarda normativ ishonch, institutsional javobgarlik va zamonaviy vositachilik mexanizmlari muhim o‘rin tutadi [5; 6]. Boshqa xalqaro tadqiqotlar esa farovonlik, e’tirof, ijtimoiy norma va erkinlikning amaliy imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qiladi [7; 8]. Biroq bu yo‘nalishlarni begonalashuvning yaxlit ekzistensial maqomi doirasida birlashtirish masalasi yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Maqolaning maqsadi begonalashuvning ijtimoiy-falsafiy tuzilishini aniqlash, begonalashuvni oddiy norozilik, vaqtinchalik charchoq va institutsional qoidaga tanqidiy masofadan ajratish uchun normativ mezonlar ishlab chiqish va “mehnat–iste’mol–texnika–institut–qayta egallash” konturini asoslashdan iborat. Tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yiladi: shaxsning individual tajribasi qaysi shartlarda ijtimoiy jihatdan tushunarli, axloqiy jihatdan maqbul va institutsional jihatdan himoyalangan holatga aylanadi?

Ilmiy yangilik fenomenni sabablar ro‘yxati yoki psixologik simptom sifatida emas, o‘zaro bog‘langan mehnat agentligi, iste’moliy o‘zlik, texnologik vositachilik, institutsional ovoz, qayta egallash darajalari orqali tushuntirishdadir. Nazariy ahamiyat tushunchaviy farqlashda, amaliy ahamiyat esa mehnatni insoniylashtirish, platformaviy hisobdorlik, iste’mol savodxonligi, xodim ovozini kuchaytirish va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish uchun tekshiruv savollari va qaror mezonlarini taklif qilishda namoyon bo‘ladi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Maqola manbalar korpusini mavzuga qo‘yilgan savol bo‘yicha funksional guruhlarga ajratadi: O‘zbekiston ishlari mehnatni insoniylashtirish, platformaviy hisobdorlik, iste’mol savodxonligi, xodim ovozini kuchaytirish va jamoatchilik ishtirokini kengaytirishning mahalliy shartlarini, Rossiya manbalari subyektlik va institutsional vositachilikni, Britaniya hamda boshqa xalqaro tadqiqotlar normativ mezon va qiyosiy tushuntirishlarni yoritadi [1–8]. Sakkiz manba to‘liq sistematik sharh emas; ular begonalashuvni turli ilmiy an’analarda qanday muammolashtirish mumkinligini ko‘rsatuvchi maqsadli konseptual tanlovdir.

Begonalashuvni o‘rganishda dialektik tahlil ishlab chiqarilgan qiymat bilan undan ma’naviy uzoqlashish, tanlov ko‘pligi bilan ehtiyojlar ustidan nazoratning kamayishi o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni ochadi. Fenomenologik tavsif “men bajaryapman, lekin bu faoliyat meniki emas” tajribasini qayd etadi. Institutsional tanqid korporativ reglament, algoritmik reyting, reklama va davlat xizmatlari shaxsning maqsad qo‘yish vakolatiga qanday ta’sir qilishini tekshiradi.

Tahlil birligi sifatida shaxs o‘z mehnati, iste’mol tanlovi, raqamli harakati yoki institutsional roli natijasini o‘z maqsadi sifatida tan olmaydigan vaziyat olinadi. Bu birlik abstrakt shaxs yoki umumiy tizim o‘rniga, qaror, munosabat va oqibat bir vaqtda ko‘rinadigan holatni tanlash imkonini beradi. Vaziyatda shaxsning ovozi, muqobil imkoniyati, boshqalarning javobi va institutsional qoidalar birgalikda kuzatiladi.

Tushunchaviy aniqlik uchun begonalashuvni oddiy norozilik, vaqtinchalik charchoq va institutsional qoidaga tanqidiy masofadan ajratish tamoyili qo‘llanadi. Shuningdek, “sabab”, “shart”, “vositachi mexanizm” va “normativ baho” bir-biriga tenglashtirilmaydi: sabab jarayonni yuzaga keltiradi, shart imkoniyat doirasini belgilaydi, vositachilik ta’sir yo‘lini tashkil qiladi, normativ baho esa jarayonning maqbulligini tekshiradi.

Begonalashuvni baholashda quyidagi savollar markaziy: shaxs faoliyat maqsadini tushunadimi; jarayon usuliga ta’sir qila oladimi; natijani o‘z hayot loyihasi bilan bog‘laydimi; qaror ustidan ovoz va e’tiroz kanaliga egami; faoliyatning foyda va xarajatlari adolatli taqsimlanganmi? Shu mezonlar vaqtinchalik charchoqni tizimli ma’nosizlashuvdan ajratadi.

“Mehnat, iste’mol, texnika, institut, qayta egallash” modeli empirik sababiylikni isbotlamaydi, balki begonalashuvning qaysi qatlamda yuz berishini aniqlash uchun tahliliy xarita beradi. Uni tekshirishda ish jarayoni kuzatuvi, qaror hujjatlari, iste’mol kundaliklari, platforma interfeysi auditi va biografik intervyular birlashtirilishi kerak. Ayniqsa, subyektiv norozilik bilan real vakolat yo‘qligi alohida o‘lchanishi lozim.

NATIJALAR

Birinchi natija begonalashuvni besh darajali tuzilma orqali tushuntirishdir: mehnat agentligi, iste’moliy o‘zlik, texnologik vositachilik, institutsional ovoz, qayta egallash. Bu darajalar mexanik yig‘indi emas; ularning har biri qolgan darajalarning mazmunini o‘zgartiradi. Masalan, institutsional qo‘llab-quvvatlash shaxsiy refleksiyaning o‘rnini bosmaydi, ammo refleksiv qarorning amaliy kuchga aylanishi uchun zarur shart yaratadi.

Taklif etilgan tuzilmaning boshlang‘ich bo‘g‘inlari mehnat agentligi va iste’moliy o‘zlik shaxsning bevosita tajribasi hamda uning birlamchi ijtimoiy ifodasini yoritadi. Keyingi texnologik vositachilik, institutsional ovoz va qayta egallash qatlamlari esa mazkur tajribaning boshqalar, qoida va kelajakdagi harakat bilan bog‘lanishini ko‘rsatadi. Shu sababli begonalashuvni faqat ichki holat yoki tashqi sharoit sifatida talqin qilish uning o‘zaro vositachilik tabiatini yo‘qotadi [3; 5].

Tushunchaviy farqlashning markaziy natijasi shuki, begonalashuvni oddiy norozilik, vaqtinchalik charchoq va institutsional qoidaga tanqidiy masofadan ajratish. Bu farq normativ jihatdan muhim: tashqi ko‘rinishi o‘xshash ikki vaziyatda shaxsning roziligi, resurslari, muqobillari va oqibatlari turlicha bo‘lishi mumkin. Shuning uchun baholash holatning nomiga emas, uning tuzilishi va boshdan kechirilishiga tayanadi.

Begonalashuvning ijtimoiy maqomi intersubyektiv tasdiq va bahs orqali shakllanadi. Shaxs tajribani o‘zi boshdan kechiradi, lekin uni nomlash uchun madaniy til, boshqalarning javobi va tan olinadigan sabablar maydoniga murojaat qiladi. E’tirof tayyor identiklikni yuklash emas; shaxsning shaxs o‘z mehnati, iste’mol tanlovi, raqamli harakati yoki institutsional roli natijasini o‘z maqsadi sifatida tan olmaydigan vaziyat doirasidagi da’vosini eshitish, tekshirish va rad etilsa ham asos bilan javob berishdir [5; 8].

Begonalashuv bosqichma-bosqich kuchayadi: avval shaxs vazifa maqsadini tushunmaydi, keyin usulga ta’siri kamayadi, so‘ng natijani o‘z hissasi sifatida tan olmaydi. Iste’mol yoki raqamli ko‘rinuvchanlik bu yo‘qotishni vaqtincha kompensatsiya qilishi mumkin, biroq faoliyat ustidan egalik tiklanmasa, ramziy qoniqish barqaror mazmun bermaydi. Qayta egallash esa kichik vakolat, jamoaviy ovoz va natijaning tan olinishi orqali boshlanishi mumkin.

Demak, begonalashuvning ijtimoiy-falsafiy mohiyati shaxsiy kechinma bilan ijtimoiy shartning tutashuvida namoyon bo‘ladi. Mazkur natija individual mas’uliyatni inkor etmaydi, biroq uni resurslar, institutlar va munosabatlardan ajratib mutlaqlashtirishga yo‘l qo‘ymaydi.

Ikkinchi natija shaxsning faoliyati ko‘paygani holda uning natija, maqsad va qarorlar ustidan mazmunli egalik hissi kamayishini rivojlanish manbai bo‘lgan dialektik ziddiyat sifatida talqin qilishdir. Ziddiyatning bir tomoni shaxsning o‘z hayotini o‘zi belgilash talabini, ikkinchi tomoni esa bu belgilash uchun zarur bo‘lgan til, e’tirof, resurs va ijtimoiy qoidalarni ifodalaydi. Ulardan birini yo‘q qilish ikkinchisining ham mazmunini zaiflashtiradi.

Birinchi chekka pozitsiya shaxsni mutlaq mustaqil deb tasavvur qiladi va muvaffaqiyatsizlikni faqat individual kamchilik sifatida ko‘radi. Ikkinchi chekka pozitsiya esa shaxsni strukturaning passiv mahsuliga aylantirib, uning tanlov, qarshilik va qayta talqin qobiliyatini yo‘qotadi. Har ikki yondashuv begonalashuvning mas’uliyatli subyektlik bilan bog‘lanishini yetarli tushuntirmaydi [4; 7].

Vositachi mexanizm sifatida “mehnat, iste’mol, texnika, institut, qayta egallash” konturi taklif etiladi. Kontur shaxsiy tajribani ijtimoiy munosabatga, munosabatni normativ bahoga, bahoni esa amaliy o‘zgarish imkoniyatiga bog‘laydi. Har bir bo‘g‘in oldingisini tekshiradi: masalan, e’tirof mavjud bo‘lsa ham, u shaxsga real muqobil va ta’sir vakolati bermasa, formal ramz darajasida qoladi.

Begonalashuvdan chiqish har bir qoidani rad etish yoki to‘liq individual erkinlikni talab qilish degani emas. Mehnat va jamoaviy faoliyat muvofiqlashtirishni talab qiladi; axloqiy chegara qoidaning tushunarli, muhokama qilinadigan va shaxsni faqat vositaga aylantirmaydigan bo‘lishidadir. Moslashuv maqbul, agar u shaxsning asosiy qadriyati va ovozini yo‘q qilmasa; qarshilik esa boshqalar huquqini inkor etmaganda konstruktivdir.

Begonalashuv sikli tashqi maqsad, mexanik ijro, natijadan uzoqlashish va fatalistik talqin orqali qayta ishlab chiqariladi. “Baribir hech narsa o‘zgarmaydi” degan xulosa ishtirokni kamaytiradi va yopiq boshqaruvni yanada mustahkamlaydi. Siklni uzish uchun vazifa sababini tushuntirish, ish usuliga ta’sir imkonini berish, natijani ko‘rinadigan qilish va jamoaviy muhokama orqali qayta ma’nolash zarur.

Konstruktiv natija shaxsning har bir mahsulot yoki institut ustidan to‘liq egaligi emas, o‘z faoliyatini tushunish, asoslash va o‘zgartirishda real ulushga ega bo‘lishidir. Xodim, iste’molchi va raqamli foydalanuvchi faqat talabni bajaruvchi emas, qoidaning oqibatini baholovchi subyekt sifatida tan olinadi. Institutsional islohot vakolatni bosqichma-bosqich qaytarish va kollektiv agentlikni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltiriladi.

Uchinchi natija fenomenning institutsional shartlarini aniqlashdir. mehnat bozori, korporativ boshqaruv, iste’mol infratuzilmasi, raqamli platformalar va davlat xizmatlari shaxs tajribasining shunchaki tashqi foniga emas, uning ko‘rinishi, tilga olinishi va amaliy oqibatlarini belgilovchi faol vositachiga aylanadi. Institutlar muammoni kamaytirishi ham, uni ko‘rinmas qilib qayta ishlab chiqarishi ham mumkin.

Begonalashgan institutga ishonch shior bilan emas, qaror va amaliyotning izchilligi bilan tiklanadi. Tashkilot maqsadni ochiq aytishi, algoritm yoki baholash mezonini tushuntirishi, xodim va foydalanuvchining

e’tirozini ko‘rib chiqishi kerak. Jarayon ustidan nazoratning bir qismi qaytarilganda, shaxs institutni mutlaqo “begona kuch” emas, muzokara qilinadigan tartib sifatida qabul qila boshlaydi [5; 6].

Asosiy institutsional xavflar quyidagilardan iborat: faoliyatning ma’nosizlashuvi, iste’mol orqali o‘zlikni kompensatsiyalash, algoritmik bo‘ysunish, institutga befarqlik va strukturaviy fatalizm. Ular ko‘pincha shaxsiy tanlov shaklida ko‘rinsa-da, takrorlanuvchi qoidalar, rag‘batlar va ko‘rinuvchanlik rejimlari orqali tizimli tus oladi. Shu sababli muammoni faqat individual maslahat bilan hal qilish yetarli emas [1; 4].

Mas’uliyatni faqat shaxsning motivatsiyasiga yuklash begonalashuvni chuqurlashtiradi. Xodim kasbiy mas’uliyat uchun, menejment ish dizayni va vakolat taqsimoti uchun, platforma tanlov arxitekturasi uchun, davlat esa mehnat va iste’mol huquqlarini kafolatlash uchun javob beradi. Qaror quvvati, axborotga kirish va oqibatni oldindan ko‘rish imkoniyati qanchalik yuqori bo‘lsa, institutsional javobgarlik ham shunchalik ortadi.

Amaliy jihatdan mehnatni insoniylashtirish, platformaviy hisobdorlik, iste’mol savodxonligi, xodim ovozini kuchaytirish va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish bir-biridan uzilgan tadbirlar sifatida emas, yagona qo‘llab-quvvatlash zanjiri sifatida tashkil etilishi zarur. Axborot berish, maslahat, jamoaviy muhokama, qaror va apellyatsiya bosqichlari o‘zaro bog‘lanmasa, islohot tashqi ko‘rsatkich bilan cheklanib qoladi.

Strukturaviy tahlil shaxsni passiv qurbon deb ko‘rsatmaydi. Shaxs o‘z faoliyatini qayta talqin qilish, hamkasblar bilan birlashish, iste’mol odatini o‘zgartirish yoki platforma tanloviga qarshi chiqish qobiliyatiga ega. Lekin bunday agentlik vaqt, bilim, huquqiy himoya va kollektiv tayanchga bog‘liq. Shu bois “faol bo‘l” talabi real resurs va e’tiroz mexanizmi bilan qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

To‘rtinchi natija “mehnat, ,iste’mol texnika, institut, qayta egallash” konseptual konturi. Uning bo‘g‘inlari fenomenni statik belgi emas, tajribadan normativ va institutsional harakatga o‘tuvchi jarayon sifatida ifodalaydi. Birinchi bo‘g‘in shaxsiy holatni aniqlaydi; keyingi bo‘g‘inlar bu holatning ijtimoiy talqini, qaror mexanizmi va qayta ko‘rish imkoniyatini ochadi.

Modelning qatlamlari o‘zaro kuchaytiruvchi halqa hosil qiladi: ma’nosiz mehnat ramziy iste’molni rag‘batlantirishi, qarzdorlik esa yoqimsiz ishga qaramlikni oshirishi mumkin; platformaviy baholash bu jarayonni reyting va ko‘rinuvchanlik orqali mustahkamlaydi. Aksincha, ishdagi agentlik va jamoaviy e’tirof maqomiy iste’molga bo‘lgan kompensator ehtiyojni kamaytirishi mumkin. Shuning uchun yechim bitta sohaga qamalmasligi kerak.

Empirik indikatorlar besh guruhga bo‘linadi: maqsadni tushunish; ish yoki tanlov usuliga ta’sir; natijaga egalik va e’tirof; institut qaroriga ovoz hamda apellyatsiya; faoliyatni shaxsiy hayot loyihasi bilan bog‘lash. Qo‘shimcha ravishda iste’molning kompensator xarakteri va algoritmik boshqaruvning ko‘rinuvchanligi o‘lchanadi. Bu to‘plam begonalashuvni oddiy ish qoniqmasligidan ajratishga xizmat qiladi.

Kontur turli sohalarda qo‘llanishi mumkin: mehnatni insoniylashtirish, platformaviy hisobdorlik, iste’mol savodxonligi, xodim ovozini kuchaytirish va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish. Biroq uning vazifasi shaxsga tayyor hayot mazmunini belgilash emas. U qarorning kim tomonidan, qanday sharoitda va qanday oqibat bilan qabul qilinganini ko‘rsatadigan analitik xarita vazifasini bajaradi.

“Mehnat, iste’mol, texnika, institut, qayta egallash” konturi kundalik zerikish va ma’no yo‘qotilishini mehnat bozori, reklama iqtisodiyoti, platformaviy kapitalizm va boshqaruv usullari bilan bog‘laydi. Makro tuzilma shaxsiy tajribani to‘liq belgilamaydi, biroq uning muqobilini toraytirishi yoki kengaytirishi mumkin. Mikro qarshiliklar esa kollektiv shaklga aylanganda institutsional qoidalarni o‘zgartirish salohiyatiga ega.

Model har qanday tashkiliy intizomni begonalashuv deb baholamaydi. Murakkab faoliyat standart, mehnat taqsimoti va muvofiqlashtirishni talab qiladi; begonalashuv shaxs maqsadni anglay olmaganda, ta’sir imkonidan mahrum bo‘lganda va natija uning qadr-qimmatini inkor etadigan tarzda o‘zlashtirilganda kuchayadi. Normativ baho samaradorlikni emas, samaradorlikka erishish usulini ham tekshiradi.

Quyidagi jadval begonalashuvni tahlil qilish uchun mualliflik konseptual matritsasini umumlashtiradi. U har bir darajada asosiy savol, ijtimoiy mexanizm, xavf va maqbullik mezonini birgalikda ko‘rsatadi.

Analitik daraja	Asosiy savol	Ijtimoiy mexanizm	Asosiy xavf	Maqbullik mezoni
Mehnat agentligi	Shaxs faoliyat maqsadi va usuliga ta’sir qila oladimi?	Vakolat, ovoz va natijaga egalik	Mexanik ijro va nazoratning mutlaqlashuvi	Mazmunli ishtirok
Iste’moliy o‘zlik	Tanlov real ehtiyojmi yoki ramziy bosimmi?	Refleksiv tanlov va axborot	Istaklarning tashqi ishlab chiqarilishi	Ehtiyoj va oqibat muvozanati
Texnologik vositachilik	Texnika imkoniyatmi yoki yashirin boshqaruvmi?	Tushuntirish va inson nazorati	Algoritmik bo‘ysunish	Qaytaruvchanlik va muqobil
Institutsional ovoz	Qoidalarni muhokama qilish kanali bormi?	Vakillik va apellyatsiya	Yopiq qarorlar	Asoslantirish va hisobdorlik
Qayta egallash	Shaxs faoliyatni o‘z hayot loyihasiga qaytara oladimi?	Refleksiya va jamoaviy harakat	Fatalizm va befarqlik	Amaliy o‘zgartirish qobiliyati

Jadvaldagi besh daraja begonalashuvning qayerda ishlab chiqarilayotganini ajratadi. Mehnat agentligi yuqori bo‘lsa ham, iste’moliy o‘zlik reklama bosimiga bog‘liq qolishi mumkin; ochiq apellyatsiya kanali mavjud bo‘lsa ham, algoritmik qaror tushuntirilmasa texnologik begonalashuv saqlanadi. Matritsa umumiy “qoniqish” ko‘rsatkichini tarkibiy sabablar bilan almashtiradi va qayta egallashning aniq nuqtalarini ko‘rsatadi.

Matritsa tashkilot, platforma yoki xizmatni baholashda xodim va foydalanuvchining hikoyasi bilan hujjat, interfeys va qaror izlarini birgalikda o‘rganishni talab qiladi. Indikatorlar boshqaruv tomonidan o‘zini oqlash vositasiga aylanmasligi uchun mustaqil muhokama va maxfiy e’tiroz kanali zarur. Natija individual moslashuv treningi bilan cheklanmay, ish dizayni, baholash mezoni va vakolat taqsimotini qayta ko‘rishga olib kelishi kerak.

MUHOKAMA

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, begonalashuvni individual holat yoki tashqi struktura sifatida bir yoqlama izohlash yetarli emas. Mahalliy manbalar fenomenning ijtimoiy-madaniy va institutsional qatlamlarini ochadi [1; 2], Rossiya ishlari subyektlik va agentlikning murakkabligini ko‘rsatadi [3; 4], Britaniya hamda boshqa xalqaro tadqiqotlar esa ishonch, avtonomiya, norma va e’tirof mezonlarini chuqurlashtiradi [5–8].

Taklif etilgan “mehnat, iste’mol, texnika, institut, qayta egallash” konturi ushbu yondashuvlarni yagona tahliliy maydonda birlashtiradi. Uning asosiy hissasi shaxsning ichki tajribasini inkor etmasdan, bu tajribaning til, munosabat, resurs va institut orqali shakllanishini ko‘rsatishdir. Kontur normativ bahoni ham tashqi axloqiy hukm emas, qarorning rozilik, muqobil, zarar va javobgarlik shartlarini tekshirish jarayoni sifatida talqin qiladi.

Tadqiqot begonalashuvning turli kasb, daromad, jins va raqamli infratuzilmaga qarab farqlanishini empirik tekshirmaydi. Manbalar korpusi mehnat, iste’mol va texnologiyani bir tizimda qamrab olish uchun cheklangan. Kelgusi ishlar longitud kuzatuv, ish joyi etnografiyasi, platforma auditi va iste’mol biografiyalarini birlashtirib, begonalashuvdan “qayta egallash”ga o‘tishning real mexanizmlarini sinashi lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, begonalashuv zamonaviy shaxsning alohida ichki holati emas, balki shaxsiy tajriba, ijtimoiy munosabat va institutsional tartib o‘rtasidagi ko‘p darajali dialektik jarayondir. Tadqiqot birinchidan, fenomenni mehnat agentligi, iste’moliy o‘zlik, texnologik vositachilik, institutsional ovoz, qayta egallash orqali tarkibiy jihatdan ochdi; ikkinchidan, begonalashuvni oddiy norozilik, vaqtinchalik charchoq va institutsional qoidaga tanqidiy masofadan ajratish uchun normativ farqlash mezonlarini belgiladi; uchinchidan, individual agentlikni ijtimoiy shartlardan ajratmaydigan “mehnat, iste’mol, texnika, institut, qayta egallash” konturini taklif etdi. Mazkur kontur shaxsning ovozi, real muqobili, e’tirof sifati, institutsional javob va oqibat uchun mas’uliyat birgalikda mavjud bo‘lgandagina ekzistensial maqom barqaror va axloqiy jihatdan maqbul bo‘lishini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, faoliyatning ma’nosizlashuvi, iste’mol orqali o‘zlikni kompensatsiyalash, algoritmik bo‘ysunish, institutga befarqlik va strukturaviy fatalizm shaxsiy kamchilik sifatida emas, munosabatlar va qoidalar orqali qayta ishlab chiqarilishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy xavflar sifatida baholanadi. Amaliy jihatdan mehnatni insoniylashtirish, platformaviy hisobdorlik, iste’mol savodxonligi, xodim ovozini kuchaytirish va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish yo‘nalishlari axborot berish bilan cheklanmay, muloqot, ishtirok, apellyatsiya va qayta ko‘rib chiqish mexanizmlarini birlashtirishi zarur. Biroq taklif etilgan matritsa tayyor reyting yoki universal formula emas; u kontekstga moslashtirilishi va empirik tekshiruvdan o‘tkazilishi lozim. Shunday qilib, shaxsning ekzistensial barqarorligi tashqi ta’sirlardan to‘liq xoli bo‘lishda emas, o‘z hayotini tushunarli tarzda talqin qilish,

boshqalar bilan javobchan munosabatga kirishish va o‘ziga ta’sir etuvchi institutlarning qarorlarida mazmunli ishtirok etish imkoniyatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Burnashev R.F. Shaxsning axborot xavfsizligi ijtimoiy falsafa predmeti sifatida // Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. 2026. Vol. 3, No. 5. (p. 535–543). DOI: 10.67227/2tprbj03.

2. Abdullayev I.A. Yoshlar media madaniyati: O‘zbekiston amaliyoti // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. 2023. Vol. 3, No. 7. (p. 337–342).

3. Труфанова Е.О. Человек в цифровом мире: «распределенный» и целостный // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2021. № 3. (p. 370–375). DOI: 10.17072/2078-7898/2021-3-370-375.

4. Сорокин П.С. «Трансформирующая агентность» как предмет социологического анализа: современные дискуссии и роль образования // Вестник РУДН. Серия: Социология. 2021. Vol. 21, No. 1. (p. 124–138).

5. Couldry N., Mejias U.A. Data Colonialism: Rethinking Big Data’s Relation to the Contemporary Subject // Television & New Media. 2019. Vol. 20, No. 4. (p. 336–349). DOI: 10.1177/1527476418796632.

6. Beer D. The Social Power of Algorithms // Information, Communication & Society. 2017. Vol. 20, No. 1. (p. 1–13). DOI: 10.1080/1369118X.2016.1216147.

7. Forst R. Noumenal Alienation: Rousseau, Kant and Marx on the Dialectics of Self-Determination // Kantian Review. 2017. Vol. 22, No. 4. (p. 523–551). DOI: 10.1017/S1369415417000267.

8. Fraser N. Contradictions of Capital and Care // New Left Review. 2016. No. 100. (p. 99–117).